

УДК 811.162.1'373.45'46
DOI: 10.31891/2415-7929-2020-20-11

ТОРЧИНСЬКА Н. М., ОРЛЕНКО О. А.
Хмельницький національний університет

МОВНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІРШІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ЯНА БЖЕХВИ

У статті зацентовано увагу на віршах для дітей відомого польського письменника Яна Бжехви, зокрема схарактеризовано зміст, структуру та основні мовні засоби творення образності; крім того, проведено порівняльний аналіз щодо використання стилістичних фігур в українськомовних перекладах віршів.

Ключові слова: Ян Бжехва, твори для дітей, епітет, метафора, стилістичні засоби, гумор, іронія.

TORCHYNSKA N., ORLENKO O.
Khmelnitsky National University

LINGUISTIC AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF POEMS FOR CHILDREN BY YAN BZHEKHVA

The linguistic features of poems for children of Yan Bzhekhva, a world-famous Polish writer who was born in Podillia, Zhmerynka, Vinnytsia region is analyzed in the article. The writer's oeuvre in Ukraine has hardly been studied, and in Polish philology, literary critics were mainly interested in it.

The purpose of the article is to analyze the poems for children of Yan Bzhekhva in terms of the specifics of the author's use of lexical and stylistic means. In terms of ideological and thematic load, a significant part of his works for children is aimed at exposing the defects of human nature and at the same time contains a number of fantastic plots. This way of presentation promotes better perception of texts, teaches children to be polite and kind.

Y. Bzhekhva's linguistic world is clearly manifested in a set of linguistic and expressive means, but there are very few such tokens in children's poems, which is explained by the direction of poetry on the youngest and the attempts to convey instructive content with a minimum of «extra» words. Mostly the author used ordinary epithets and metaphors, among the stylistic figures we distinguish anaphora, epiphora, personification. An important function in poetry is performed by constructions with foreign speech, which facilitates the perception of the text by younger readers, because they can to some extent embody the characters, sometimes projecting their own response. For stylistic purposes, the author constantly uses punctuation: exclamation marks, question marks, three dots help to convey the intonation, emotions, inner state, character of the protagonist or sometimes the lyrical hero.

If we compare the Polish original texts and the Ukrainian translation, it should be noted that the Ukrainian versions have more stylistic means, including original epithets, metaphors, comparisons, phraseologies, proper names.

Key words: Yan Bzhekhva, works for children, epithet, metaphor, stylistic means, humor, irony.

Актуальність дослідження

Ян Бжехва – польський письменник, перекладач, увійшов в історію світової літератури як автор творів для дітей, які принесли йому величезну популярність та спонукали до появи багатьох послідовників у цьому напрямі. Широковідомий автор творів для дітей народився у м. Жмеринка Вінницької області, у польсько-єврейській сім'ї. «Справжнє його ім'я – Ян Лесман. А псевдонім, який він обрав, перекладається як «базікало», «жартівник». Цей вибір не був випадковим, адже творам письменника притаманний гумор, часто він жартує з читачем [3, с. 73]. Дитинство провів в Україні, що й залишило певний відбиток у творах, зокрема описано в автобіографічній повісті «*Gdy owoc dojrzewa*», оскільки людина здатна розуміти світ і саму себе завдяки мові, у якій зберігається суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Життєвий і творчий шлях письменника тісно переплетений із певними суспільно-історичними та культурними подіями, які відбувалися у першій половині ХХ ст. у світі в цілому та в Польщі зокрема і певною мірою вплинули на світогляд письменника.

Аналіз останніх джерел

Творчість Яна Бжехви в українському мовознавстві з лінгвістичного погляду майже не досліджувалася. Тут варто згадати працю О. С. Дергачової, де схарактеризовано *інтертекстуальні елементи в літературній казці Я. Бжехви «Академія пана Ляпки»*. Як зауважує дослідниця, «у створенні казки письменник іде від імені літературного героя або від імені іншого автора до реінтерпретації тексту, залучаючи інтертекстуальних героїв до своєї казки як рівноправних персонажів та створюючи текст-гру» [3, с. 72]. На світ дитячої поезії автора звернули увагу О. М. Гуменюк, С. І. Вдовиченко, які уклали методичні рекомендації для вивчення творчого доробку Яна Бжехви [2].

У польській філології також переважають здебільшого літературознавчі праці таких науковців, як П. Адамчевський (P. Adamczewski), Г. Градковський (H. Gradkowski), П. Коволік (P. Kowolik), К. Кулічківська (K. Kuliczowska), А. Стружинська (A. Strużyńska), А. Шустак (A. Szóstak) та ін., які аналізували прозу й поезію автора крізь призму різних суспільно-історичних та культурних чинників, які проявлялися у мовотворчості.

Постановка проблеми

За ідейно-тематичним навантаженням значна частина творів для дітей Яна Бжехви спрямована на викриття вад людського характеру і водночас містила низку фантастичних сюжетів. Саме такий спосіб викладу сприяє кращому сприйманню текстів, учить дітей бути чемними, добрими, ввічливими. «Незважаючи на сатиру, усі його вірші для дітей делікатно навчають і виховують, висміюють погану поведінку і викривають недоліки, але в той же час хвалять за добрі вчинки» [2, с. 20].

Мета статті – проаналізувати вірші для дітей Яна Бжехви з погляду специфіки використання автором лексико-стилістичних засобів. Нижче пропонуємо аналіз найбільш відомих віршів для дітей (цитуємо за сайтом <https://poezja.org/wz/interpretacja/3116/>).

Виклад основного матеріалу

У становленні дитини як особистості вагоме місце посідає дитяча література, яка виробляє уміння розмежовувати добро і зло, правду і брехню, стимулює розвиток логічного і творчого мислення, фантазії. Саме через світ казки маленький читач може асоціювати себе із головними персонажами, усвіомити усі перипетії сюжету, що дозволяє дитині переживати певні емоції, робити висновки, часто пропонувати власні варіанти закінчення твору або його інтерпретації, причому в уяві, як правило, добро перемагає зло. Зрозуміло, що, пишучи твори для дітей, письменники обов'язково враховують вік, інтереси і потреби читацької аудиторії, тому й використовують певні відповідні та засоби. Усі вірші для дітей Яна Бжехви наскрізь пройняті дидактичною метою, яку автор часто не формулює, а дає можливість молодшому поколінню самим зробити певні висновки. Закцентуємо увагу на окремих елементах сюжету і мовних засобах.

Один із найбільш відомих віршів Яна Бжехви – «Kaczka-dziwaczka», він був покладений на музику П. Фрончевського (Piotr Fronczewskie) і став популярною дитячою пісенькою. Вірш складається із 12 строф із різною кількістю рядків: від одного до шести. Казка присвячена дивакам, які часто не усвідомлюють свого призначення і яких переважно не розуміють інші, вони часто творять речі, які більшістю сприймається як алогічні, тому їх засуджують. У вірші розкрито роль оточення: якщо одні переймаються майбутньою долею качки: *Martwiły się inne kaczki: / «Co będzie z takiej dziwaczki?»*, то інші пропонували радикальні засоби: *Aż wreszcie znalazł się kupiec: / «Na obiad można ją upiec!»*. Пропонуючи завершення казки як приготування качки, поет подумав про найменших читачів: аби не викликати сліз через смерть качки, автор і тут вчинив диво: *Lecz zdebiał obiad podając, / Bo z kaczki zrobił się zajac, / W dodatku cały w burczkach*, давши можливість дітям придумати самостійно, де ділася качка, що з нею могло статися, бо «*Taka to była dziwaczka!*».

Цікавим є варіант українського перекладу. Якщо в оригіналі інші качки наче переживали за свою співплемінницю, то в українському запропоновано інтерпретацію народного прокльону «*щоб тебе качка копнула*»: *Казали качки водне: / Хай гуска її вбригне!* [1, с. 4].

Ян Бжехва у вірші вдало використав явище омонімізації мови: пакет маку виявився абсолютно непотрібним для дрібного письма. Тут однаково використано фразеологізовану сполуку як у польській (*Kupiła raz maczku paczkę, / By pisać list drobnym maczkiem*), так і в українській (*Купила раз маку жменьку, / Щоб маком писать дрібненько*) [1, с. 4] мовах. Щодо стилістичних засобів, то тут можна виокремити лише метафоричну прикладку *kaczka-dziwaczka*, яка характеризує внутрішній стан героя.

Розповідаючи про дивацтва качки, автор послуговується різними синтаксичними конструкціями. Наприклад, використовує речення з прямою мовою, де у словах автора існує лише інформація про місцеперебування качки, а дієслово мовлення відсутнє, однак воно є у висловленні дійової особи: *Raz poszła więc do fryzjera: / «Poproszę o kilo sera!» / Tuż obok była apteka: «Poproszę mleka pięć deka»*. Проте дієслова мовлення, щоправда, стилістично нейтральні, є в конструкціях із непрямою мовою: *Zjadając tasienkę starą / Mówiła, że to makaron, / A gdy polknęła dwa złote, Mówiła, że odda potem*.

Ще одним відомим віршем Яна Бжехви став «Chrzyszcz», який містить дуже багато складних для вимови буквосполук (переважно диграфів), які у школи використовують для вивчення фонетичних особливостей польської мови, а перше його речення стало популярною скоромовкою: *W Szczębrzeszynie chrzyszcz brzmi w trzcinie / I Szczębrzeszyn z tego słylnie*.

Хрущем тут названо жука-цвіркуна, якого він звинувачує в неробстві. Проте жук наполягає, що гудіння – то і є його певною мірою оплачувана робота. Для підсилення питання автор використовує повтор фрагменту мовлення: *Wól go pyta: – Panie chrzyszczu, / Po co pan tak brzęczy w gąszczu? / – Jak to – po co? To jest praca, / Każda praca się opłaca*. Нагородою або ж платою за свою роботу для жука є можливість літати в полі, лісі, в гаю, на луках, які він вважає своїми: *Wszystko to jest właśnie moje!* Рішення вола про те, що теж хоче виконувати таку саму роботу, і, зрештою, реалізація цього задуму порушує порядок у природі: *Wól pomyślał: «Znakomicie, / Też rozpocznę takie życie». / Wrócił do dom i wesoło / Zaczął brzęczeć pod stodołą / Po wolemu, tęgim basem*. Однак тут простежуємо споконвічний принцип, що кожен повинен займатися своєю справою, тому господар (у Я. Бжехви це Мачек: *A tu Maciek szedł tymczasem*; в українському перекладі – Матвійко: *Тут Матвійко біг тим часом*) повертає вола в реальність і заставляє працювати на полі: *Jak nie wrzaśnie: – Cóż to znaczy? / Czemu to się wólpróżniaczy?! / Jak to? Czyżja nic nie robię? / Przecież właśnie brzęczę sobie! / Ja ci tupobrzęcę, wole, / Dosić tego! Jazda w pole!*

Емоційний монолог господаря оформлений із допомогою знаків питання, знаків окликів та їхнього поєднання, що підсилює експресію мовлення, впливає на адресанта (вола), спонукає до дії (роботи), не дозволяючи таким чином щось сказати, заперечити. Таке емоційно-експресивне висловлення зорієнтоване на обох учасників ситуації.

У наступних рядках знаходимо фразеологізм, який має аналогічний відповідник і в українській мові – «обливатися потом»: *I dał taką mi robotę, / Że się wół oblewał potem*. Зауважимо, що жодного епітета чи метафори автор у вірші не використав, крім ввічливого звертання *Panie chrzaszczu*. Українськомовний варіант містить пестливе звертання, поширене епітетом: *Мій хрущик милий!* Крім того, тут фіксуємо досить багато демінутивів: 1. *Навіть річка і криничка* – / *Це вже, певно, не дрібничка!* 2. *Як прийшов додому волик...* 3. *Хрущ той куцик вже покинув* [1, с. 15].

Через приховування реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами, у вірші – це працюючий віл, маленький, але потрібний природі жук – діти знайомляться з поняттям алегоричності та усвідомлюють, що «*niechby każdy pilnował swojego rzemiosła*» [5, с. 147–148].

Надзвичайна ритмічність притаманна віршеві «Kwoka», де ситуація змальована з погляду ліричного героя, який постійно підтримує контакт із читачем, спочатку лише звертаючись до нього: *Proszę pana, pewna kwoka / Traktowała świat z wysoka...*, а потім закінчуючи вірш риторичним питанням: *Czy ta kwoka, proszę pana, / Była dobrze wychowana?* Вірш має на меті висміяти лицемірство головної героїні, проте в ньому відсутні рядки, де була б чітко виражена мораль. Ян Бжехва майстерно змальовує пихату квочку, яка всіх намагається вчити культури спілкування та правил етикету: *Zaprosiła raz więc gości, / By nauczyć ich grzeczności*, бо «*Najważniejsze – to wychowanie!*». Автор перериває монолог діалогіями курки, яка постійно намагається показати власну зверхність, використовуючи для цього окличні речення: «*A to krowa!*», «*A to świnią!*», «*Wszystcy się wynoście!*» або риторично-питальні конструкції: «*Widział kto takiego osła?!*», «*Co też pani tu wyczynia?!*», що передають її незадоволення гостями та їхніми необачними діями. Поет використав звичний спосіб показати вади людей через поведінку тварин. Квочка, вигнавши усіх гостей, бо осел розбив горщик при вході, корова – скло, свиня принесла бруд, а баран поламав стільчик, зробила висновок, що навчити їх неможливо: «*Takich nikt już nie wychowa, / Trudno... Wszystcy się wynoście!*». Традиційним стало вживання відповідної пунктуації, що передає емоційно-експресивне мовлення, – три крапки та знаки оклику.

Стилістичний набір засобів мінімальний. Можна виділити деякі епітети («*wielki krzyk*», «*lbie baranim*», «*próżne słowa*», «*kwoka gniewna*») [6], автор не використав вишуканих метафор та порівнянь. Звертаємо увагу на окремі словосполучення, які відображають емоційний стан і характер героїв: *pewna kwoka* є підтвердженням того, що йдеться про будь-кого, хто намагається повчати інших, не маючи відповідних чеснот; *mówiła z przekonaniem* свідчить про самовпевненість господині. Ввідні конструкції (слова автора) у структурі діалогічного мовлення вказують на стан квочки, її нестриманість: *Kwoka wielki krzyk podniosła... / Kwoka gniewna i surowa Zawołała... / Kwoka złości się i miota...*

В українському перекладі знаходимо відмінність. Так, у гості тут «*прийшли дві свинки*», тоді як в оригіналі – одна. При характеристиці барана українські перекладачі використали порівняльний зворот: *От баран! Дурний, як ступа* [1, с. 30–31].

Зрештою, алегоричні образи квочки та її гостей надзвичайно зрозумілі й прозорі, і маленький читач легко робить для себе висновок, що квочка, яка хотіла бути зразком для інших тварин, виявилася найгірше вихованою з усіх присутніх.

Вірш «Mrówka» є досить довгим, проте ритмічним. Його структура сприяє формуванню рівних і сильних ритмів, рядки різняться за кількістю складів, деякі з них складаються лише з одного слова. Вірш належить до непрямої поезії, ліричний суб'єкт бере на себе роль об'єктивного спостерігача за подіями, які він представляє читачеві. Знову людину поет заховав за масками тварин, що характерно для дитячої поезії. Таким чином, з'являються численні уособлення, і тварини переймають на себе людські звички та риси [6]. У вірші надзвичайно багато (як для такого обсягу тексту) персонажів – алегоричних образів, зокрема віл, осел, цап, баран, собака, кіт, їжак, пацюк, миша, жаба, ящірка, хрущ, муха і мурашка. Віл, як найбільший серед згаданих тварин, «*miał odwieźć do szkoły stół*», проте не хоче цього робити і просить меншого за себе – осла, котрий теж звертається до меншого. І таким чином доходить до мурашки, і *Mrówka, / Nie mówiąc nikomu ani słówka, / Chociaż nie była zbyt rosla, / Wzięła stół i do szkoły zaniósła*. Отже, підтверджується здавна відома усім дітям аксіома, що найбільш працюючою є мураха. І такі слова автор вкладає в уста мухи: *Stół trzeba odwieźć do szkoły. / Ty lubisz takie mozoly*.

Поет шляхом тонкої лінійної алегорії (від найбільшої тварини до найменшої) висміює лінь. Звертаємо увагу, що мотивація небажання робити в тварин різна. Якщо віл, козел просто наказують іншим віднести стола, то осел козла вже просить: *Odwież ten stół, bardzo proszę...* і за те обіцяє: *Dostaniesz za to trzy grosze...* Жаба, наприклад, звертаючись до ящірки, апелює до її доброти: «*Jaszczurko, bądź taka miła, / Najmocniej proszę cię, zawieź...*». Так само різні причини неробства: якщо барану «*nie ochota!*», то хрущ «*jest słabo*», а в ящірки «*bardzo bolą mnie nogi*».

Зупинимося на стилістичних засобах, набір яких досить незначний, тому виокремлюємо кілька простих епітетів: «*pobliskich gąszczach*», «*chrabąszczu drogi*». Проте автор використовує багато діалогів, де послуговується різними формами звертань, із-поміж яких переважають одиничні: *koźle, burku, szcurze, żabo,*

jaszczurko, mucho, але є варіанти, поширені прикладкою (*kocie-ladaco*) та означенням (*chrabąszczu drogi*). Часто з метою наказу автор використовує спонукальні окличні речення: *Ty zając się masz tą pracą!... / Stół odwież szybko, a nuże!* Іноді окличні речення передають внутрішній монолог: *Osiol pomyślał: «O, źle!»*. Водночас стилістичну функцію тут виконує питальні речення, що певною мірою пояснює небажання їжака працювати: *«Gdzie stół, gdzie szkoła?»*

Для порівняння специфіки перекладу зауважимо, що в українському варіанті собака має кличку Рябло: *Баран столу говорить: – Бе-е! / Hexай Рябло тебе несе* [1, с. 26], а кіт – Мурко: *Та не підмовив він Мурка: Kim їжака мерції гука* [1, с. 26]. Так само в оригіналі відсутні звуконаслідувальні слова, на відміну від перекладених віршів М. Пригарою та Н. Забілою.

Укотре простежуємо завуальовану дидактичну мету поезій для дітей, наприклад, у вірші «Zoo», де автор на прикладі метелика, який відвідав зоопарк, показує людські вади: усі погані, тільки ідеальний сам персонаж. Розповідь іде від імені ліричного героя та метелика, який висловлює власну думку стосовно кожного мешканця зоопарку. Вірш складається з однієї строфи, до складу якої входить 18 рядків. Здебільшого це елементи чужого мовлення, оформленого як окремі репліки після слів автора: *Matolek raz zwiedzał zoo / I wolał co chwila: «O-o!» / «aka brzyda papuga!»; «Żyrafa jest za długa!»; «Słoń za wysoki!»*. Переважно автор використовує окличні речення, аби передати емоції дійової особи, однак знаходимо і питальні речення, на які сам мовець і відповідає: *«A to? Ptaszek. / Niezły ptaszek – / Struś!»* Тобто в цьому вірші надзвичайно мало слів оповідача, тоді як превалюють конструкції з чужим мовленням, оформлені як окличні речення, що свідчить про негативні або зверхні емоції того, хто розповідає.

Щодо стилістичних засобів, то тут можна виокремити кілька епітетів, якими метелик супроводжує характеристику тварин: *brzydka papuga, farbowane żebra, Niezły ptaszek*. Саме така структура вірша дозволяє провести паралель із людським суспільством і уявити навіть використану персонажем інтонацію. Відсутність висновку, традиційно, сприяє виробленню в дітей власної думки щодо змісту вірша.

Вірш «*Ryby, żaby i raki*» складається із п'яти строф, у кожній із яких нараховуємо по 10 рядків. Сьогодні це досить відома в Польщі дитяча пісенька. В українському перекладі має назву «*Отака робота*» [1, с. 60]. Зміст вірша полягає в тому, що риби, жаби і раки вирішили вийти з води і заробляти гроші співом, проте зрозуміло, що це саме ті істоти, які співають не вміли: якщо жаби ще видавали певні звуки, то риби і раки тільки вдавали, що співають. Із часом усі розуміють, що таким чином грошей не зароблять, тому співмешканці водойми їм запропонували: *«Zacznijmy budować mosty!»; «Zacznijmy kuć podkowy!»; «Trochę żuwności kupmy!»*. Їхні висловлювання-ідеї автор оформляв у вигляді спонукальних окличних речень, що свідчило про емоційність ситуації і віру в правильність думок земноводних, та використав повтори однакових дієслів (елементи анафори). Лише лін вважав, що слід повернутися до ставу, щоб зайнятися звичними справами. Однак, поки вони вирішували, люди спустили водойму. Пропозиція наповнити став слізьми знову ні до чого не привела, бо: *Та що ж, коли знову риби / Вдавали, що плачуть ніби; / Жаби / Теж хлипали / Так – аби; / І рак / Рудава / Абияк* [1, с. 62].

Характерною для цього вірша є епіфора – «повторення однакових слів, звукових сполучень, словосполучень наприкінці віршових рядків, строф у великих поетичних творах (в романі у віршах), фраз – у прозі чи драмі» [4]. Кожна строфа закінчується однаковими рядками: *Żaby / Na aby-aby, / A rak / Byle jak*, яким передують по два подібні рядки лише з відмінностями в дієслівних формах:

No, ale cóż, kiedy ryby / Śpiewały tylko na niby, ...

No, ale cóż, kiedy ryby / Budowały tylko na niby, ...

No, ale cóż, kiedy ryby / Kuły tylko na niby, ...

No, ale cóż, kiedy ryby / Szyły tylko na niby, ...

В українському перекладі знаходимо також використання фразеологічних одиниць: *заробляти на хліб, мати хист до роботи, з голоду можна вмерти, мати копійку свіжесу, робота до пуття, владнати справу* [1, с. 62], тоді як в оригінальному тексті нічого подібного немає.

Фантастичний твір «*Na wyspach Bergamutach*» складається з восьми дворядкових строф, належить до непрямої лірики, де відсутня вказівка на присутність автора. У вірші йдеться про дивовижні явища, що відбуваються на Бергамутських островах (Bergamutach). Перші сім строф дають опис життя на островах, а остання строфа стає несподіваною. Вірш традиційно орієнтований на дітей і написаний простою мовою із мінімальним використанням стилістичних засіб, наприклад, епітетів: *«złote jajka», «gronostajowych czapkach», «wieloryb stary», «szklanej góry»*, тоді як в українських перекладах М. Пригари та Н. Забіли знаходимо більше епітетів: *«метка весела риба», «сивий кіт», «далекий світ»*.

Традиційною є персоніфікація, де тварини наділені людськими рисами, наприклад: *Jest i wieloryb stary, / Co nosi okulary...* Якщо ж звернути увагу на зміст вірша, то можна простежити наявність інтертекстуальних казкових персонажів з інших творів (що автор уже використовував у повісті «Академія пана Ляпки»). Так, на придуманих островах живе *kot w butach* (кіт у чоботях): *Na wyspach Bergamutach / Podobno jest kot w butach...*, в українському ж варіанті такі асоціації не виникають: *На островах, на Бергамутах, / Є сто котів, у капці взутих...* [1, с. 43]. Тоді як в обох варіантах збереглася казкова курочка, що несе золоті яйця: *Jest kura samograjka / Znosząca złote jajka... i A курочка на самоті / Несе яєчка золоті* [1, с. 44]. Крім того, тут не працюють закони фізики, бо *Widziano także osła, / Którego mrówka niosła...* Цікавим є

порівняння з українським перекладом. Якщо в польському оригіналі неспокійні щурі живуть на скляній горі: *I tresowane szczury / Na szczycie szklanej góry*, то в українському перекладі – *І ще там є спортсменки-мишки, / Які стрибати вчаться з вишки* [1, с. 44].

Країну можна вважати раєм для людей, які хочуть жити в достатку. Тут стають персоналізованими і рослини, оживають та виконують функції, їм не властиві: *Na dębach rosą jabłka / W gronostajowych czapkach...* Несподіваною є кінцівка вірша, що там навіть живе слон із двома хоботами, але «*I tylko... wysp tych nie ma*», тобто описаних островів немає, це витвір уяви, своєрідна утопія. Так автор показує маленьким читачам важливість літературної фантастики, робить акцент на тому, що поезія не завжди описує природу реально, а діти повинні вчитися аналізувати інформацію. Використання трьох крапок як паузи в останньому реченні саме вказує на несподіваний фінал розповіді.

Вірш Яна Бжехви «*Ptasie plotki*» складається із 9 строф із різною кількістю рядків. Твір має жартівливий характер, у ньому уособлено птахів, які з незначної проблеми зробили велику, навіть смертельну, небезпеку. Починається все тим, що *зяблик* (в українському перекладі – *вільшанка*) готується до концерту у *ворони* (в українському – у *гави*), проте він відчув, що застудився, має проблеми з горлом і повідомив про це. До кінця вірша усі вирішили, що концерт не відбудеться, бо *зяблик* помер від страшної хвороби горла і за ним уже треба плакати. Таким чином, Я. Бжехва довів загальновідомий постулат, що в процесі спілкування відбувається обмін не думками, а інформацією, яку кожен може трактувати по-своєму, що й ускладнює комунікацію.

Традиційною вже є незначна кількість стилістичних засобів, використаних у тексті. Так, автор вводить у текст своєрідне заклинання, поширене у мовленні слов'ян, яким намагаються врятуватися від усього поганого: *Dostań chryпки, być może, / Głos jeszcze stracę, broń Boże...* Зауважимо, що в українському перекладі теж є такі рядки, що певною мірою може здивувати, бо текст перекладений ще за часів Радянського Союзу: *Ще чхатиму, не дай боже, / І голос пропасти може* [1, с. 23]. Щоправда, у цих прикладах відмінність у написанні слова Бог – велика і мала літери. В оригіналі вірша Яна Бжехви знаходимо лише одну метафору, а в її структурі й один епітет (*Jęknęły smutnie żółędzie*), тоді як у перекладі М. Пригари фіксуємо значно більше стилістичних засобів творення мовної картини світу: метафори – *тужила вільшанка, зригнулося листя дуба, журилась синичка, шепоче листя дуба*; епітети – *неприсмні справи, вільшанко люба, демінутивні форми назв птахів – синичка, соловейко, горобчик*, що теж налаштовує на сприймання дитячого тексту.

Звертаємо увагу на розділові знаки в польському тексті. Коли вперше синиця озвучила інформацію про хворобу *зяблика*, то в кінці речення автор поставив знак оклику, що свідчить про несподіванку, щось нову в лісі: *Podniosła lament sikora: / «Podobno zięba jest chora!»*. Водночас це семантично перегукується із ввідними компонентами у словах автора. Усі наступні конструкції з прямою мовою закінчувалися крапкою, що свідчило про специфіку перенесення чуток – тихо, наче по секрету. Тут і в структурі слів автора іноді фіксуємо нейтральні дієслова мовлення: *Rzekł wróbel do drozda: «Droździe, ...»*. Проте в більшості випадків слова автора не містять мовленнєво-мисленнєвих лексем, а вводять пряму мову описовими реченнями, які вказують на дію птахів: *Gil z tym poleciał do szpaka. / «Jest sprawa taka a taka...»*.

Ян Бжехва у творах людські вади переважно викривав не прямо, а висміював їх, використовуючи абсурдний гумор, яскравим зразком чого можна вважати вірш «*Leń*». Дійова особа цілими днями сидить або лежить на канапі і не хоче зайнятися нічим корисним. Однак, коли його звинувачують у бездіяльності, він стає дуже розчарованим, бо йому здається, що він зробив дуже багато речей навіть протягом останньої години. Його думки викладено у вигляді питальних речень, які наче й потребують обов'язкової відповіді і передбачають її, проте в контексті вірша набирають питально-риторичної семантики і вже відповіді не вимагають, бо вона очевидна. Бачимо, що поряд зі звичайними варіантами дієслівних форм автор використав і фразеологізм: *A kto siedzi na tapczanie? / A kto zjadł pierwsze śniadanie? / A kto dzisiaj pluł i łapał? / A kto się w głowę podrapał? / A kto dziś zgubił kalosze?* Останнє ж речення, на думку персонажа, взагалі вказує на якийсь вид роботи, бо ж, лежачи на дивані, не можна загубити взуття.

Вірш складається із двох строф із різною кількістю рядків (у першій – 20, у другій – 10), він надзвичайно ритмічний завдяки використанню парних рим, належить до непрямої лірики, ліричний суб'єкт є спостерігачем описових подій. У творі є елементи діалогу, оратор цитує слова ліричного героя, який захищається від звинувачень у лінощах. Цього разу поет не користувався масками тварин, читач може легко порівняти власну поведінку з поведінкою персонажа твору [6].

Вірш «*Leń*» спрямований на дітей, тому автор використав просту мову. Стилістичний шар твору мінімалістичний, відсутні вишукані метафори і цікаві порівняння. Вірш в основному побудований на анафорах (єдинопочаток, одна зі стилістичних фігур, суть якої полягає в тому, що усі рядки вірша починаються однаковими звуками, словами чи словосполученнями [4]). В аналізованому вірші більшість рядків у першій строфі починаються словами «*A kto...*» або «*A nie...*». Протягом першої строфи автор тричі повторює рядки (на початку, всередині і в кінці): *Na tapczanie siedzi leń, / Nic nie robi cały dzień*, а більшість рядків другої строфи – заперечною часткою «*Nie...*», і лише двічі використано дієслово «*Miał...*». Висловлювання ліричного героя емоційні, про що свідчать вигуки («*O, wypraszam to sobie!*», «*O - o!*

Proszę!) та риторичні питання («*Jak to? Ja nic nie robię?*», «*To wszystko nazywa się nic?*»). Твір дуже динамічний завдяки використанню великої кількості дієслів, наявних у кожному рядочку.

Якщо перший стовпчик побудований переважно у вигляді питальних речень, то другий становить складне ускладнене речення, де складнопідрядні причинові конструкції поєднуються між собою безсполучниковим зв'язком. Тут можемо говорити про граматичний паралелізм, коли у структурі строфи є шість складнопідрядних речень із підрядними причини, що приєднуються однаковим сполучником **bo**:

*Nie poszedł do szkoły, bo mu się nie chciało,
Nie odrobił lekcji, bo czasu miał za mało, ...
Nie zasznurował trzewików, bo nie miał ochoty,
Nie powiedział «dzień dobry», bo z tym za dużo roboty,
Nie napił Azorka, bo za daleko jest woda,
Nie nakarmił kanarka, bo czasu mu było szkoda.*

Так само за однаковою синтаксичною схемою – безсполучникові речення з однотипним зв'язком і зіставно-протиставними відношеннями – побудовано наступні рядки: *Miał zjeść kolację – tylko ustami mlasnął, / Miał położyć się – nie zdążył – zasnął...* Тобто можна говорити, що основну думку у вірші – хлопчик такий лінивий, що навіть сам втомився від того і йому навіть сни страшні сняться (*Śniło mu się, że nad czymś ogromnie się trudził. / Tak zmęczył się tym snem, że się obudził*) – автору вдалося донести завдяки специфічній синтаксичній побудові твору і використанню дієслівних форм.

Висновки

Мовний світ Я. Бжехви яскраво проявляється у наборі мовно-виражальних засобів. Традиційно, що найбільше їх у ліричних текстах, тоді як у віршах для дітей таких лексем надзвичайно мало, що пояснюється саме спрямуванням поезій на наймолодших і намаганням передати повчальний зміст із мінімумом «зайвих» слів. Переважно автор послуговувався звичайними епітетами, які іноді можна і не вважати художніми означеннями, а сприймати як загальнозживані прикметники, подекуди фіксуємо метафори. Із-поміж стилістичних фігур виділяємо анафори, епіфори, персоніфікацію. Важливу функцію у поезіях виконують конструкції з чужим мовленням, що полегшує сприйняття тексту молодшими читачами, бо вони можуть певною мірою уособити персонажів, іноді спроекувати власну відповідь. Крім того, автор зі стилістичною метою постійно використовує пунктуацію: знаки оклику, знаки питання, три крапки допомагають передати інтонацію, емоції, внутрішній стан, характер дійового персонажа або іноді й ліричного героя. Зрештою, у Я. Бжехви навіть є вірш «*Znaki przestankowe*», який підтверджує вагомість пунктуації для поета.

Якщо порівняти польські оригінальні тексти і український переклад Н. Забіли та М. Пригари, то варто зазначити, що в українських варіантах є більше стилістичних засобів, зокрема оригінальні епітети, метафори, порівняння, фразеологізми, власні назви. Звісно, їх не так багато, як би було в ліричних творах, але більше, ніж використовував Ян Бжехва.

Отже, при мовній характеристиці віршів для дітей Яна Бжехви здебільшого акцентуємо увагу на синтаксичній будові творів, оскільки лексично-стилістичні засоби досить таки кількісно обмежені.

Перспективи використання результатів дослідження

Творчість Яна Бжехви вивчають на уроках та факультативних заняттях із польської мови у закладах загальної освіти, тому матеріали статті можна використати у процесі навчання. Надалі прозу й поезію автора варто дослідити з погляду ономастики, що дозволить простежити зміну історичних епох у творах і визначити ставлення автора до різних подій.

Література

1. Бжехва Я. Качка-дивачка: сміховинки для дітей; переклад М. Пригари та Н. Забіли. Київ : Веселка, 1974. 68 с. – Bzhekhva Ja. Kachka-dyvachka: smikhovynky dlja ditej; pereklad M. Pryghary ta N. Zabily. Kyjiv : Veselka, 1974. 68 s. Bzhekhva Ja. Kachka-dyvachka: smikhovynky dlja ditej; pereklad M. Pryghary ta N. Zabily. Kyjiv : Veselka, 1974. 68 s.
2. Гуменюк О. М., Вдовиченко С. І. Свіат dziecięczej poezji Jana Brzechwy / Світ дитячої поезії Яна Бжехви: методична розробка. Вінниця: ММК, 2015. 48 с. – Ghumenjuk O. M., Vdovychenko S. I. Swiat dziecięczej poezji Jana Brzechwy / Svit dytjachoji poeziji Jana Bzhekhvy: metodychna rozrobka. Vinnycja: MMK, 2015. 48 s.
3. Дергачова О. С. Інтертекст у повісті-казці Яна Бжехви «Академія пана Ляпки». Наукові праці. Літературознавство. 2014. Випуск 227. Том 239. С. 72–75. – Derghachova O. S. Intertekst u povisti-kazci Jana Bzhekhvy «Akademija pana Ljarku». Naukovi praci. Literaturoznastvo. 2014. Vypusk 227. Tom 239. S. 72–75.
4. Словник літературознавчих термінів. URL : <https://ukrlit.net/info/dict/7zya0.html> – Slovnyk literaturoznavchych terminiv
5. Gradkowski H. Czym jest literatura dziecięca? (Poradnik metodyczny). Jelenia Góra 2013. 233 s.
6. Strużyńska A. Interpretacji twórczości Jana Brzechwy. URL: <https://poezja.org/wz/interpretacja/3116/>

References

1. Bzhekhva Ya. Kachka-dyvachka: smikhovynky dlja ditej; pereklad M. Pryghary ta N. Zabily. Kyiv : Veselka, 1974. 68 s. – Bzhekhva Ja. Kachka-dyvachka: smikhovynky dlja ditej; pereklad M. Pryghary ta N. Zabily. Kyjiv : Veselka, 1974. 68 s. Bzhekhva Ja. Kachka-

dyvachka: smikhovynky dlja ditej; pereklad M. Pryghary ta N. Zabily. Kyjiv : Veselka, 1974. 68 s.

2. Humeniuk O. M., Vdovychenko S. I. Swiat dziecięcej poezji Jana Brzechwy / Svit dytiachoi poezii Yana Bzhekhvy: metodychna rozrobka. Vinnytsia: MMK, 2015. 48 s. – Ghumenjuk O. M., Vdovychenko S. I. Swiat dziecięcej poezji Jana Brzechwy / Svit dytjachoji poeziji Jana Bzhekhvy: metodychna rozrobka. Vinnytsja: MMK, 2015. 48 s.

3. Derhachova O. S. Intertekst u povisti-kaztsi Yana Bzhekhvy «Akademii pana Liapky». Naukovi pratsi. Literaturoznavstvo. 2014. Vypusk 227. Tom 239. S. 72–75. – Derghachova O. S. Intertekst u povisti-kazci Jana Bzhekhvy «Akademija pana Ljapky». Naukovi praci. Literaturoznavstvo. 2014. Vypusk 227. Tom 239. S. 72–75.

4. Slovnyk literaturoznavchych terminiv. URL : <https://ukrlit.net/info/dict/7zya0.html> – Slovnyk literaturoznavchych terminiv

5. Gradkowski H. Czym jest literatura dziecięca? (Poradnik metodyczny). Jelenia Góra 2013. 233 s.

6. Strużyńska A. Interpretacji twórczości Jana Brzechwy. URL: <https://poezja.org/wz/interpretacja/3116/>

Надійшла / Paper received: 15.11.2020
Надрукована / Paper Printed : 04.01.2021